

2. Жорнова О. Сучасний урок музики в контексті соціокультурних контактів / О.Жорнова // Мистецтво і освіта. – 2003. – № 4. – С. 7–10.
3. Кожевнікова Л. Підготовка майбутніх учителів початкових класів і музики до музично-просвітницької діяльності [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / НПУ імені М.П.Драгоманова. – К., 2003. – 27с.
4. Сегеда Н. Професійне самовдосконалення вчителя музики / Н.Сегеда // Мистецтво і освіта. – 2003. – № 1. – С. 2–6.
5. Феруз С. Подготовка будущих учителей музыки в классе основного инструмента к исполнительской практике в школе метод. рекоменд. / С.Феруз, И.Феруз, Т.Гордейчева. – Мелітополь: МГПИ. – 36 с.
6. Щериця Т. Духовність і музична культура учителів музики / Т.Щериця // Мистецтво і освіта. – 2005. – № 4. – С. 6–8.

The article deals with the problem of preparing students for extracurricular musical and educational activities in secondary school and highlighted ways of combining music and performance and outreach for individual classes of musical subjects analyzed features between teachers and students in the development plan and the educational content of the music and creative project.

Key words: *musical and educational activities, educational and creative musical project, tutoring, teacher-student collaboration.*

УДК 37.036

ББК 74.580.054.12

Людмила Лісунова

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ТВОРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розкрито зміст і структуру естетичного сприйняття майбутніми вчителями творів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у системі фахової підготовки. Визначено структурні компоненти та етапи (фази) процесу естетичного сприйняття, розкрито роль мистецтва як найпотужнішого джерела навколишньої дійсності в процесі естетичного сприйняття майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: *зміст і структура естетичного сприйняття, майбутні учителі образотворчого мистецтва, твори образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.*

Актуальність дослідження. Реформування мистецької освіти в Україні вимагає активного пошуку шляхів удосконалення підготовки професійних кадрів. Основою фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва є відповідність професійних якостей студента, насамперед естетичного сприйняття, творчій діяльності вчителя.

У процесі історичного розвитку та соціально значущого впливу мистецтва відбувалося поступове усвідомлення людством механізмів, які формують здатність естетично сприймати природні предмети, об'єкти світу матеріальної чи духовної культури, мистецтво.

Аналіз наукових досліджень. До питань дослідження змісту і структури естетичного сприйняття мистецтва зверталися: Р. Арнхейм, К. Абінатзе, М. Бахтін, В. Блудов, Ю. Борєв, Р. Інгарден, А. Костюк, О. Органова, О. Отич, Г. Падалка,

С. Раппопорт, О. Ростовський, О. Рудницька, Б. Теплов, М. Цой, О. Щолокова, П. Якобсон та ін.

Упродовж досить довгого періоду в дослідженнях проблеми естетичного сприйняття висловлено багато значущих думок, але нерідко вельми суперечливих. Незважаючи на широке декларативне вживання словосполучення “естетичне сприйняття”, наукове трактування даного поняття вимагає своєї теоретичної конкретизації, зокрема у підходах до підготовки фахівців образотворчого мистецтва.

За своєю природою будь-який акт сприйняття – творчий процес, найважливішою рисою якого є взаємопроникнення і взаємодія чуттєвої і інтелектуальної ступенів пізнання, своєрідне сполучення сенсорних, емоційних, абстрактно-логічних та інших елементів психіки. На думку В. Барабаншикова перцептивна подія має як горизонтальну будову так і вертикальну. В залежності від масштабу можна виділити мікро-, макро- і мегарівні його організації. Подія мікрорівня – найменший структурний елемент сприйняття. Перцептивна подія макрорівня розгорнута в часі і просторі. Мегарівень сенсорно-перцептивних подій виражає загально-пізнавальне відношення людини до середовища, світу. На всіх цих рівнях перцептивні події пов’язані не тільки з емоційним моментом, але і з інтелектуальним.

Усі особливості естетичного сприйняття найбільш концентровано виявляються в творах мистецтва. Тому мистецтво найбільш потужний компонент (джерело) оточуючої дійсності для формування естетичного сприйняття майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. Так, індивідуальний вплив мистецтва на емоційно-почуттєву сферу особистості з метою активізації й гармонізації усіх інших її сфер та перенесення досвіду художньо-творчої діяльності до сфери професійно-педагогічних відносин досліджувала в своїх працях О. Отич [6]. Мистецтво відбиває дійсність в художніх образах. Художній образ – це образ пов’язаний з мистецтвом. В процесі естетичного сприйняття він виникає в духовно-душевному світі глядача і залежить від асоціативності, пам’яті, художнього досвіду глядача, його знань, настрою. У кожному виді мистецтва художній образ має особливу структуру, куди, по-перше, входить виражений в ньому духовний смисл, а по-друге, характер матеріалу в якому зміст цей втілюється. На думку А. Канарського художній образ є способом “суто духовного вирішення”, а тим самим – і відображення суперечностей естетичного характеру. [5]. На основі ідей М. Бахтіна застосовується цілісний або “естетичний аналіз” твору мистецтва. Зміст і форма – основа твору мистецтва. Тому в аналізі твору входить як аналіз змісту: тема, мотив, конфлікт так і аналіз форми (жанр, композиція, колорит, ритм і т. п.) [2].

Естетичне переживання І. Кант називав задоволенням, яке вільне від усякого інтересу, безкорисне. Вирішуючи проблему емоційного і раціонального в процесі естетичного сприйняття, Й. Гете виділив три типи естетичного сприйняття: 1) насолоджуватися красою, не міркуючи; 2) оцінювати не насолоджуючись; 3) оцінювати, насолоджуючись і насолоджуватися розмірковуючи. Саме третій тип адекватний природі естетичного сприйняття, Й. Гете відніс до такого, що дозволяє суб’єкту засвоїти все багатство естетичних переживань і естетичного сприйняття.

Л. Виготський наголошував на тому, що художній твір діє по-різному на різних людей. Великої уваги приділив він поняттю естетичного почуття. Естетичні емоції є завжди позитивними. І незважаючи на те, що в мистецтві відображені трагічні події, ці твори приносять глибокий душевний підйом. Л. Виготський в своїй праці “Психологія мистецтва” назвав таке явище “катарсис” (очищення), в результаті вибухової сили почуттів, де “розумні емоції” збуджують суб’єкт, оновлюють

людину. На думку П. Якобсона, естетичні почуття впливають на здібність особистості відчуту душевне очищення – катарсис, і в цьому полягає особлива радість незвичайного пізнання, що з'являється в процесі естетико-художнього сприйняття. Як зазначила О. Рудницька (обстоючи думку щодо необхідності використання у професійній педагогіці дидактичного і виховного потенціалу мистецтва), дія мистецтва як засобу розвитку творчої індивідуальності виявляється у тому, що мистецькі твори пропонують художні образи, які безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів людини і спрямовані на те, щоб “захопити” її, примусити співчувати та співпереживати. Отже, першим структурним компонентом естетичного сприйняття виділимо *естетичні емоції і почуття*.

На думку Ю. Борева естетико-художнє сприйняття багатопланове і включає в себе не тільки безпосередньо-емоційне переживання, а й осягнення логіки авторської думки, багатство і розгалуженість художніх асоціацій, які охоплюють все поле глядача [1]. В своєму дослідженні Ф. Георгієв, В. Дубовський аналізуючи сприйняття, зазначили, що результатом дії мислення на сприйняття є його тісний зв'язок із словом, завдяки чому сприйняття набуває осмислений характер. Завдяки слову, в предмет, який сприймається включається і зміст, не даний безпосередньо чуттєвістю. Осмисленість сприйняття залежить від рівня теоретичного розвитку особистості. Обмеженість осмисленого сприйняття визначається не тільки рівнем розвитку суспільного пізнання, але і рівнем знань особистості [4]. В наукових працях О. Рудницької зазначено, що сприймання завжди пов'язане з осмисленням і віднесенням до певного класу явищ того, що людина бачить, чує, відчуває. Оскільки формування у суб'єкта образу того чи іншого явища включає акти виділення інформативних ознак, їх аналізу, порівняння, відбору, абстрагування, запам'ятовування тощо, сприйняття становить перший і обов'язковий етап будь-якого розумового процесу [7]. І. Цой, працюючи над педагогічною проблемою розвитку естетичного сприйняття мистецтва (на прикладі музики), стверджує, що естетичне сприйняття входить до єдиної системи естетичної свідомості, компонентами якої є естетичні почуття, асоціативно-образне художнє мислення, естетичний смак і естетична оцінка.

Отже, той понятійний бік художньо-естетичного об'єкту, який був сформований за допомогою асоціативно-образного художнього мислення відтворюється в процесі осмислення сприйняття. Сприйняття пов'язано не тільки з відчуттям і уявою, а із поняттям. Таким чином, ми будемо дотримуватися цієї точки зору і наступним структурним компонентом естетичного сприйняття виділимо *естетико-художнє осмислення*;

Третім структурним компонентом ми виділили *естетичну оцінку*. Пізнання в процесі художньо-естетичного сприйняття не вільне від оцінки, так як оцінка не вільна від пізнання і в цьому головна різниця художньо-естетичного сприйняття від наукового сприйняття. На думку О. Рудницької, естетична оцінка є важливим індикатором культури художнього сприйняття, який показує вплив мистецтва на людину, характер її емоційно-естетичного реагування, відповідність твору особистісним потребам та інтересам. Пізнання в процесі наукового дослідження не залежить від ставлення дослідника до об'єкта який досліджується, і навпаки, в процесі художньо-естетичного сприйняття оцінка веде до визнання відносності естетичного, обумовленого історичними змінами смаків і поглядів людей. І. Кант відмічав, що судження смаку не є пізнавальне судження, а отже воно не логічне, а естетичне і основа визначення його може бути тільки суб'єктивною. Г. Корольова та

Г. Петрова визначають смак як здатність особистості до оцінки явищ дійсності і творів мистецтва, як здатність відрізнити прекрасне від потворного в дійсності й у мистецтві, розрізнити естетичне і неестетичне, виявляти в явищах риси трагічного і комічного, а також здатність обґрунтувати, доказувати свою оцінку. Естетичний смак залежить від естетичного досвіду особистості. Смак – складова частина життєвої практики людини, її прагнення до особистого розвитку.

Четвертий структурний компонент естетичного сприйняття – *естетичний досвід*.

Естетичний досвід – особливе уміння сприймати естетичні цінності і специфічне невербалізоване знання, яке було набуто естетичним суб'єктом в процесі його попереднього художньо-естетичного розвитку (як онто- і філогенетичного, так і духовного і соціокультурного), здібність насолоджуватись творами мистецтва минулих епох і всіх народів, володіти гострим почуттям стилю, кольору, форми, звукової поліфонії, тощо. (за Бичковим В.); В процесі біологічної, а потім соціальної діяльності складалася структура чуттєвого образу, адекватно відображаючи структуру і якості об'єкту. Сприймаючи естетичний об'єкт, особистість співставляє його з тими чуттєвими образами цього об'єкту які знаходяться в її естетичній пам'яті. Накопичений в естетичній пам'яті особистістю в процесі її попереднього естетичного розвитку естетичний досвід особистості, означає особливі здібності, щоб сприймати естетичні цінності і специфічне знання, яке невербалізується. На думку В. Барабанщикова кожний перцептивний акт, є одночасно новим і не новим, формується в дійсному часі, але спирається на минуле і направлений в майбутнє.

Отже, розглянувши і проаналізувавши дані питання, ми можемо зробити висновок, що естетичне сприйняття багатопланове і вміщує в собі безпосереднє емоційне переживання, осягнення логіки авторської думки, багатство художніх асоціацій і включає такі структурні компоненти як *естетичний досвід, естетичні емоції і почуття, естетико-художнє осмислення, естетичну оцінку*.

В працях багатьох дослідників, було розглянуто питання етапів (фаз) сприйняття і естетичного сприйняття. В дослідженнях останніх років, зокрема, у працях В. Барабанщикова, перцептивна подія (перцептивний процес) реалізує певне пізнавальне відношення людини до середовища, проходить чотири стадії розвитку (зародження, формування, функціонування, перетворення).

Етапи (фази) естетичного сприйняття досліджували Р. Інгарден, К. Абінатзе, О. Рудницька, М.Цой.

Так, Р. Інгарден, визначив структуру естетичного сприйняття як цілісну, яка складається з трьох фаз, де емоції і естетичне почуття відіграють провідну роль незалежно від того, що є об'єктом – природний предмет, об'єкт світу матеріальної чи духовної культури, мистецтво.

О. Рудницька виділяє: першу складову – сприйняття “зовнішнього шару” мистецького твору, другу – перехід від перцепції сенсорної до освоєння виразно-сміслових значень художньої форми, третю – інтерпретацію художнього образу [7]. М. Цой сформулювала такі складові, безпосередньо пов'язані з розвитком емоційно-почуттєвого аспекту: 1) настанову на сприйняття творів в мистецтві, яка залежить від естетичних потреб і естетичного смаку; 2) чуттєвий контакт з твором мистецтва на перцептивному рівні; 3) сприйняття художнього образу (за Л. Виготським); 4) оцінка свого ставлення до твору мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Аналіз різних підходів до проблеми структури і процесу естетичного сприйняття дозволив нам в залежності від видів і форм

естетичних об'єктів виділити такі складові (етапи або фази) естетичного сприйняття в системі фахової підготовки вчителя образотворчого мистецтва:

1. *Настанова на цілісну спрямованість естетичного освоєння об'єкту.* Досліджуючи процес і механізми естетичного сприйняття, необхідно зазначити, що більшість вчених наголошує на значенні настанови в цьому процесі. “Теорія настанови”, яка розробляється психологічною школою Д. Узнадзе розглядає естетичне сприйняття як складний процес з певними закономірностями його протікання. Визначаючи сутність настанови, дослідник зазначає, що особливістю цього внутрішнього настановчого стану є та обставина, що настанова лягає в основу певних психічних явищ, які виникають в свідомості, те чи інше із її змісту виростає лише на основі цієї настанови. З досвідом естетичної діяльності настанова формується в результаті дії об'єкта естетичного відношення. Особливістю цього відношення є утилітарна нейтральність предмета і залежить від естетичного досвіду. На думку М. Дюфрена естетичний досвід початок всіх шляхів, якими проходить людство. Тільки естетичний досвід робить людину справжньою людиною, породжуючи з себе пізнавальні та моральні відносини, гармонізуючи в людині всі протилежні інтенції і примиряючи її із зовнішнім світом, виявляючи сутнісні основи буття на якомусь глибинному рівні. При сприйнятті художнього твору роль настанови виконує ідея, думка, настрої самого художника, які він хотів передати в створюваному ним творі. О. Рудницька наголошує, що при організації процесу сприйняття особистості необхідно забезпечити розвиток мотивації навчання. Таким чином, спираючись на дослідження Д. Узнадзе, І. Інгардена, О. Рудницької, І. Цой першим етапом естетичного сприйняття ми виділили *настанову на цілісну спрямованість естетичного освоєння об'єкту.*

2. *Початкова фаза сприйняття естетичних об'єктів дійсності в залежності від їх складності (в естетичному сенсі).* Дотримуючись думки І. Інгарден, що на другій фазі проходить аналіз сприйнятих якісних ознак об'єкта суб'єктом і доповнення їх роздумами і думками суб'єкта, можна стверджувати, що на другій фазі активізується емоційно-почуттєвий процес і починає проходити процес естетичного осмислення. Це етап сприйняття нескладних в естетичному сенсі предметів. Наприклад, при сприйнятті зі смаком зроблених речей або художньо оформленого одягу, або нескладних картин з композиціями складеними із кольорових ліній і плям. Г. Руубер в роботі “Про закономірності художнього візуального сприйняття” зазначила, що експериментально встановлено, що зі збільшенням структурної складності, візуальні об'єкти викликають у людини психологічні асоціації, кількісне розмаїття, яке пропорційне цій складності [8]. Більш складними в естетичному сенсі об'єктами дійсності є природні ландшафти і краєвиди, театралізовані карнавали. Найбільш глибоким і могутнім джерелом емоційно-почуттєвого впливу є твори мистецтва. При спогляданні світових і національних шедеврів графіки і живопису спочатку вражають особливості колориту, глибина розкриття сюжету, почуттєво-емоційно зворушують оригінальність технік і виконання. Але далі необхідно знати підходи автора до створення твору, щоб глибше зрозуміти зміст картини. Таким чином, коли людина зрозуміла зміст, всі особливості твору, то твір викликає більш сильні і емоційно насичені естетичні почуття.

3. *Фаза злиття емоційно-чуттєвої активності і процесу осмисленого сприйняття.* Третя фаза (за І. Інгарденом) – об'єднання сприйнятих ознак об'єкта і своїх вражень від об'єкту в одне ціле. У О. Рудницької – це перехід від перцепції

сенсорної до освоєння виразно-сміслових значень художньої форми. В своєму дослідженні І. Цой наголошує на тому, що на третій фазі відбувається сприйняття художнього образу (за Л. Виготським). Проаналізувавши ці дослідження, ми вважаємо, що якщо перед суб'єктом складний в естетичному відношенні об'єкт, то в результаті сприйняття і освоєння естетичного об'єкту відбувається злиття емоційно-почуттєвої активності і процесу осмисленого сприйняття. Л. Виготський відмітив, що розумова активність "...підштовхується емоційним підйомом. Сама думка охоплює наші інтереси і спонування, наші ефекти, емоції" [3].

4. Фаза "катарсису" (очищення). Цей процес зближення, взаємозбагачення є джерелом подальшого розвитку злиття емоційно-чуттєвої активності і процесу осмисленого сприйняття. Емоції на цьому етапі розвиваються уже з самого процесу взаємозв'язку. І цей процес називають очищенням дії мистецтва – катарсисом. І. Гете розумів катарсис як процес відновлення зруйнованої гармонії за допомогою мистецтва. Як зазначив Ю. Борев, художній твір дозволяє пережити багато чужих життів як свою, збагатитися досвідом інших людей. Л. Виготський в праці "Психологія мистецтва" обґрунтував розуміння катарсису як стадію психологічного процесу, який лежить в основі художньо-естетичного сприйняття мистецтва. Тому ми дотримуємося думки цих дослідників.

5. Фаза оцінки. На цій стадії людина виражає свою естетичну оцінку твору мистецтва, своє судження. В своїх дослідженнях О. Рудницька, І. Цой, включили в процес естетичного сприйняття фазу оцінки. В нашому дослідженні ми теж додержуємося думки, що в процес естетичного сприйняття включена оцінка сприйнятого об'єкту і значення її ми розглянули вище.

Висновки. Отже, вихідним принципом дослідження естетичного сприйняття є його тісний зв'язок з почуттєвим пізнанням (відчуттям і уявою), а також з процесом мислення, що обумовлює, скеровує процес дослідження в напрямі співвідношення раціонального і емоційного. Другим принципом безпосередньо пов'язаним із специфікою естетичного сприйняття є принцип не суперечності гносеологічного і ціннісного підходів до дослідження процесу естетичного сприйняття. Пізнання в процесі наукового дослідження не залежить від ставлення дослідника до об'єкта який досліджується, і навпаки, в процесі естетичного сприйняття оцінка веде до визнання відносності естетичного, обумовленого історичними змінами смаків і поглядів людей.

Естетичне сприйняття багатопланове і вміщує в собі безпосереднє емоційне переживання, осягнення логіки авторської думки, багатство художніх асоціацій і включає такі структурні компоненти як *естетичний досвід, естетичні емоції і почуття, естетико-художнє осмислення, естетичну оцінку.*

Формуючи естетичне сприйняття у майбутніх учителів образотворчого мистецтва, варто враховувати, що мистецтво – вища ступінь духовної діяльності суспільства, яка спрямована на естетичне освоєння дійсності. І усі особливості естетичного сприйняття найбільш концентровано виявляються в сприйнятті творів мистецтва.

1. Борев Ю.Б. Эстетика. / Ю.Б. Борев. – Ростов н/Дону: Фенікс, 2004. – 704 с.
2. Бахтин М.М. Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук / М.М.Бахтин. – СПб: Азбука, 2000. – 332 с.
3. Выгодский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выгодский. – М., 1965. – 573 с.
4. Георгиев Ф.И., Дубовский В.И. Чувственное познание / Ф.И. Георгиев, В.И. Дубовский. – Издательство Московского университета. 1965. – 157 с.

5. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры / А.С. Канарский. – К.: Вища школа, 1982. – 191 с.
6. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: автореф. дис. на здобуття ступеня доктора пед. наук: спец.13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О.М. Отич – Київ, 2009. – 41 с.
7. Рудницька О.П. Мистецтво у професійній підготовці вчителя / О.П. Рудницька // Наукові записки псих.-пед. ф-ту. // зб. ст. – Ч. 1. – Полтава, 1997. – С. 62–66.
8. Руубер Г. О закономерностях художественного визуального восприятия / Г. Руубер. – Таллин. Валгус, 1985. – С. 59–60.

The content and structure of future teachers' aesthetic perception of fine and decorative applied art creations in the system of professional training are delivered in this article. The structural components and stages (phases) of aesthetic perception process are determined, the role of art as the most powerful source of reality in the process of future teachers' aesthetic perception of art are revealed.

Key words: *contents and structure of aesthetic perception, future teachers of art, fine and decorative applied art creations*

УДК [81'28:81'374]:378.14

ББК 74.58

Лілія Париляк, Олексій Воробець

КУРС “ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ” У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті обґрунтовано доцільність інтеграції курсу “Діалектна лексикографія” у систему філологічних дисциплін, представлено об’єкт курсу, його завдання, зміст, структуру, методичні рекомендації щодо його вивчення.

Ключові слова: *діалектна лексикографія, лексикографічне опрацювання говорів, діалектний словник, фразеологічний діалектний словник, регіональний ономастичний словник*

Постановка проблеми. Інтеграційний курс “Діалектна лексикографія” об’єднує відомості двох розділів мовознавства – діалектології та словникарства. Наявність цього курсу в системі профільної філологічної освіти має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки охоплює галузі наукових знань фундаментального та прикладного характеру. Вивчення лексикографічного доробку українських та зарубіжних діалектологів, які досліджували говори нашої мови, формує розуміння невичерпного багатства і територіально зумовленого різноманіття словникового складу української мови.

Посилений інтерес науковців до діалектного матеріалу, необхідність його фіксації та лексикографічного опрацювання пов’язаний із потребою збереження досить чутливого до історичних та суспільно-політичних змін діалектного слова. Воно, зафіксоване у словнику, є і залишатиметься однією зі знакових рис нашої національної ідентичності, історичним і фактичним свідченням нашої мовної самобутності.

Українська діалектна лексикографія налічує чимало словників. Стан сучасного діалектного словникарства, перелік основних опублікованих та електронних діалектних словників подано у статтях О. Бондаря [1], Н. Хобзей [4], Г. Кобирички та Н. Яценко [3]. Зауважимо однак, що тільки до лексикографічного доробку